

“NOVERVAL MULOQOT VA UNING KOMMUNIKATSIYADAGI O’RNI”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14501886>

Asqaraliyeva Xayotxon Akbarali qiz

Farg'ona davlat Universiteti 1-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada noverbal muloqot va uning kommunikatsiyadagi o’rni haqida so’z boradi. Unda emotsiya va his-tuyg’ularni so’zsiz yetkazish mumkinligi va buni amalga oshiruvchi paralingvistik vositalar haqida ma’lumotlar keltirilgan bo’lib, muloqot jarayonida paraverbal vositalarning qo’llanilishi bayon etilgan.

Kalit so’zlar

noverbal aloqa almashinuvi, verbal suhbat, paralingvistik vositalar, mimika, ovoz toni, intonatsiya, kommunikatsiya, kinesika, vegetativ ko’rinishlar.

Inson muloqot qilganida nafaqat og’zaki ma’lumotlarni tinglaydi, balki birbirining ko’zlariga qarashni, ovoz, intonatsiya, yuz ifodalari, imo-ishoralarni sezadi. So’zlar orqali ma’lumotlar mantiqan ifodalansa, imo-ishoralalar, yuz ifodalari, ovoz bu ma’lumotlarni to’ldirib keladi, ma’nosiga ma’no qo’shadi.

XX asr oxirida noverbal muloqot qilish bo’yicha yangi ilmiy-ijtimoiymutaxassis degan kasb turi paydo bo’ldi. U insonlarning turli xil joy va vaziyatlardagi noverbal muloqotlarini, paralingvistik signallarni kuzatadi, masalan, ishda, ko’chada, televideniyada va boshqalar. Bundan tashqari u odamlarning hatti-harakatlarini va xulq-atvorlarni ham o’rganadi. Bu orqali u insonlarning o’zaro munosabatlarini qanday yaxshilash mumkin ekanligi tog’risida tadqiqot olib boradi. Shunday qilib, noverbal kommunikatsiyaning asosiy jihatlari faqat 60-yillarning boshidan jiddiy o’rganilishni boshladi, ommaga esa 1970-yilda Yuliy Fast o’zining kitobini e’lon qilganidan keyingina ma’lum bo’ldi.

Ushbu kitobda 1970-yilgacha olimlar tomonidan qilingan noverbal muloqotning muhim jihatlari bo’yicha tadqiqotlari sarhisob qilindi va ommaga taqdim etildi. Albert Meyerabian kuzatuvlari natijasi shuni ko’rsatdiki, inson ma’lumotlarni verbal vositalar yordamida 7% (faqat so’zlar bilan), ovoz orqali (ovoz toni, intonatsiya) 38 foiz va noverbal vositalar yordamida esa 55 foiz bayon etadi. Professor Berdvisllning tadqiqot natijasiga ko’ra esa, bir kishi so’z bilan kuniga o’rtacha hisobda 10-11 daqiqa gapiradi va har bir jumla o’rtacha 2,5

soniyadan oshmaydi. Ko'pgina tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, verbal va noverbal vositalar insonlararo turli ma'lumotlarni uzatishda alohida, ba'zan birgalikda faol qo'llanadi.

Noverbal muloqot- so'zlar yordamisiz amalga oshiriladigan muloqot ko'pincha ongsiz ravishda yuzaga keladi. U verbal muloqotni to'ldirib va kuchaytirib kelishi yoki aksincha, unga zid bo'lishi va susaytirib kelishi mumkin. Noverbal muloqot ongsiz jarayon hisoblansa-da, bugungi kunda u yetarlicha o'rganilmoqda va bu sohada muvaffaqiyatli natijalarga erishilmoqda. Paralingvistik aloqa almashinuvimuloqotning eng qadimiy va fundamental shakli hisoblanadi. Ota-bobolarimiz birbirlari bilan ko'pincha tana harakatlari, yuz ifodalari, ovozning temбри va intonatsiyasi, nafas olish tezligi, qarashlar yordamida aloqa qilishgan. Biz ham hozir bir-birimizni so'zsiz tushuna olamiz. Noverbal til shu qadar kuchli va umumiyki, biz ko'pincha itni ham u nimani xohlashini osongina tushuna olamiz. It esa ko'p harakatlarimizni anglay oladi, masalan, qachon u bilan sayrga chiqishni, qachon usiz tashqariga chiqishimizni ham oldindan biladi.

Paralingvistik muloqot verbal muloqot kabi yuqori darajada tuzilgan sistemaga ega emas. Imo-ishoralar, yuz ifodalari, intonatsiyalarning umumiy qabul qilingan lug'atlari va tartib qoidalari (grammatikasi) yo'q. Paraverbal tilning bir qismi universaldir: barcha chaqaloqlar bir xil tarzda yig'laydilar va kuladilar. Boshqa qismi, masalan, imo-ishoralar, madaniyatdan madaniyatga farq qiladi. Noverbal muloqot odatda o'z-o'zidan paydo bo'ladi. Biz odatda o'z fikrlarimizni so'zlar shaklida shakllantiramiz, lekin bizning ongimizdan tashqari, bizning holatimiz, yuz ifodalarimiz va imo-ishoralarimiz ham beixtiyor ifoda kasb etadi, ya'ni:

"Siz so'z bilan aldashingiz mumkin, lekin ovozingiz bilan alday olmaysiz!"

Har bir inson paralingvistik muloqotning ba'zi parametrlarini boshqarishi mumkin. Ammo barcha parametrlarni nazorat qilish hech qachon mumkin emas, chunki odam bir vaqtning o'zida 5-7 tadan ko'p bo'lmagan omillarni yodda tutishi mumkin. Emotsiya va his-tuyg'ularni so'zsiz yetkazish mumkin. Paraverbal til ham og'zaki muloqotda qo'llanadi. Uning yordami bilan:

- og'zaki uzatilgan ma'lumotlarni tasdiqlash, tushuntirish yoki rad etish;
- ongli yoki ongsiz ravishda axborotni uzatish;
- emotsiya va his-tuyg'ularni ifoda etish;
- suhbatning borishini tartibga solish;
- boshqa shaxslarni nazorat qilish va ta'sir qilish;

- so'zlarning yetishmasligini to'ldirish mumkin (masalan, velosiped haydashni o'rganayotganda).

Hamkor bilan suhbatlashganda, biz uning yuz ifodalarini, suhbatdoshimiz haqiqatan ham nimani o'ylashini va his qilishini aytadigan imo-ishoralarini ko'ramiz. Shunday qilib, o'tirgan suhbatdosh oldinga egilib, o'zi gapirmoqchi ekanligini aytadi. Orqaga suyanib, u allaqachon bizni tinglamoqchi. Oldinga egilgan iyak kuchli irodali bosimdan, o'z manfaatlariga qat'iy rioya qilish istagidan dalolat beradi. Agar iyak ko'tarilgan bo'lsa va bosh to'g'ri bo'lsa, unda sherik o'zini kuchli holatda deb hisoblaydi. Mutaxassis sifatida tinglovchilar oldida so'z yuritar ekanmiz, barkamol, o'ziga ishongan mutaxassis obrazini uyg'otishimiz kerak.

Aks holda fikrimizga hech kim ishonmaydi. Bundan tashqari, tinglovchilar nutqimizning dastlabki soniyalarida biz haqimizda o'z taassurotlarini qoldiradilar. Shu sababli, noverbal tilimizni boshqarish qobiliyati biz xohlagan tasvirni uyg'otishga yordam bu til bizga sherik haqida aniqroq va adekvat fikrni shakllantirishga yordam beradi. Demak, muloqotning paralingvistik komponentlari: imo-ishoralar, ko'z ifodasi, yuz ifodalari, tana harakati - bularning barchasi kinesika tomonidan o'rganiladi (yunoncha kinesis - "harakat"). Kinesika mimika va imo-ishoralarga alohida e'tibor beradi.

Odatda his-tuyg'ular yuz ifodalari bilan bog'liq:

- ajablanish
- ko'tarilgan qoshlar, keng ochilgan ko'z qorachiq-lari, pastga tushgan lablar, qiya ochilgan og'iz;
- qo'rquv - qoshlar ko'tarilgan va burun ko'prigi ustida birlashtirilgan, ko'zlar keng ochilgan, lablar burchaklari tushirilgan va biroz orqaga tortilgan, lablar yon tomonlarga cho'zilgan, og'iz ochiq bo'lishi mumkin;
- g'azab - qoshlar tushiriladi, burun burishadi, pastki lab tashqariga chiqadi yoki ko'tariladi va yuqori lab bilan yopiladi;
- qayg'u
- qoshlar kichrayadi, ko'zlar so'nadi, lablar burchaklari biroz pastga tushadi;
- baxt - ko'zlar xotirjam, lablar burchaklari ko'tariladi va odatda orqaga yotqiziladi.

Muloqotning noverbal tarkibiy qismlari quyidagi funksiyalarda namoyon bo'ladi:

a) xabarning nutqiy qismiga hamrohlik ("... chuqur nafas olib javob berdi: "Qanday yaxshi!");

b) qarama-qarshi ma'no anglatganda (yolg'on ohang, "ko'zdan ko'rinib turibdiki, bunday emas edi").

Shu yerda ushbu aforizmni keltirib o'tish joiz: «Agar siz insonning hissiy holati haqida haqiqatni bilmoqchi bo'lsangiz, uning yuziga qarang».

Xulosa qilib aytganda, jamiyatdan tashqari til va tilsiz jamiyat bo'lmaganidek, tilning ijtimoiy mohiyati va muloqotning eng asosiy vositasi doimo insoniyatning diqqat markazida bo'lishi tabiiydir. Albatta bunda paralingvistik vositalardan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj katta. Zero, jahonda hukm surayotgan bozor iqtisodiyotida verbal va noverbal muloqotning o'рни bundan buyon ham ortib borishini davrning o'zi taqozo etmoqda. Muloqot jarayonida shaxslarning tana holati va harakatlari, yuz ifodalari, so'zlashish jarayonidagi ovoz tembri, hammasi nutq ta'sirchanligi uchun ahamiyatlidir. Umuman, nutqda, murojaat shakllarida har bir verbal va paraverbal vosita o'zining aniq ta'sirini namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurazzakov, Y. U. (2022). EFFECTIVE ORGANIZATION OF LECTURES IN FOREIGN LANGUAGES. Oriental Journal of Philology, 2(03), 1-7.
2. Abdurazzakov, Y., & Abdurazzakova, M. (2022). USE OF NON-STANDARD FORMS AND METHODS IN A FOREIGN LANGUAGE LESSON. Gospodarka i Innowacje., 24, 1003-1010.
3. Asmus, N.G. Linguistic Characteristics of the Virtual Communicative Field: Diss. ... Cand. of Philosophy: 10.02.19 [Text] / N.G. Asmus. - Chelyabinsk: Chelyabinsk State University, 2005. — 265 p.
4. Beisswenger, M. Chat Communication. Language, Interaction, Sociality and Identity in Synchronic Computer Communication. Perspectives for Interdisciplinary Research Field [Text] // M. Beisswenger. - Stuttgart, 2001. - 552 p.
5. Chukharev, E.M. Linguostatistical Correlates for Spontaneity in ComputerMediated Discourse (On the Basis of Russian Chat): Synopsis of Diss. ... Cand. of Philology: 10.02.21 [Text] / E.M. Chukharev. - Sankt-Petersburg: Herzen University, 2009. - 23 p.